

MULOQOTDA SAMIMIYLIK TUSHUNCHASINING YONDOSH TUSHUNCHALAR BILAN KESISHUVI

S.S.Mirzakamolova

*NDPI, Ingliz tili va adabiyoti fakulteteti,
Ingliz tili amaliy kursi kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Har qanday muloqotning eng elementar funksiyasi – suhbatdoshlarning o‘zaro bir-birini tushunishlarini ta‘min-lashdir. Bu o‘zbeklarda samimiy salom-alik, ochiq yuz bilan kutib olishdan boshlanadi. O‘zbek xalqining eng nodir va buyuk xislatlaridan biri ham shuki, uyiga birov kirib kelsa, albatta, uni ochiq chehra bilan kutib oladi, ko‘rishadi, so‘rashadi, hol-ahvol so‘raydi. Shunisi xarakterliki, ta‘ziyaga borgan chog‘da ham ana shunday samimiyatli qabulni his qilamiz. Maqolada shaxslararo muloqotda samimiylik konsepsiyasi hamda yondosh tushunchalar bilan bog‘liqligi borasida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Muloqot, shaxslararo munosabat, ochiqlik, ochiqko‘ngillilik, uyatchanlik, ijtimoiy muloqot.

Muloqot odamlar amalga oshiradigan faoliyatlar ichida yetakchi o‘rinni egallab, u insondagi eng muhim ehtiyojni – jamiyatda yashash va o‘zini shaxs deb hisoblash bilan bog‘liq ehtiyojini qondiradi. Shuning uchun ham uning har bir inson uchun ahamiyati kattadir.

Muloqot – odamlarning birgalikdagi faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqadigan turli faolliklari mobaynida bir-birlari bilan o‘zaro munosabatlarga kirishish jarayonidir. Ya‘ni har bir shaxsning jamiyatda bajaradigan faoliyatlari (mehnat, o‘qish, o‘yin, ijod qilish va boshqalar) o‘zaro munosabat va ta‘sir shakllarini o‘z ichiga oladi. Chunki har qanday ish odamlarning bir-birlari bilan til topishishni, bir-birlariga turli xil ma‘lumotlar uzatishni, fikrlar almashinuvi kabi murakkab hamkorlikni talab qiladi. Shuning uchun ham har bir shaxsning jamiyatda tutgan o‘rni, ishlarining muvaffaqiyati, obro‘si uning muloqotga kirisha olish qobiliyati bilan bevosita bog‘liqdir.

Aslida, har bir insonning ijtimoiy tajribasi, uning insoniy qiyofasi, fazilatlari, hattoki, nuqsonlari ham muloqot jarayonlarining mahsulidir. Jamiyatdan ajralgan, muloqotda bo'lish imkoniyatidan mahrum bo'lgan odam o'zida individ sifatlarini saqlab qolishi mumkin, lekin u shaxs bo'lolmaydi. Har qanday muloqotning eng elementar funksiyasi – suhbatdoshlarning o'zaro bir-birini tushunishlarini ta'minlashdir. Bu o'zbeklarda samimiy salom-alik, ochiq yuz bilan kutib olishdan boshlanadi. O'zbek xalqining eng nodir va buyuk xislatlaridan biri ham shuki, uyiga birov kirib kelsa, albatta, ochiq yuz bilan kutib oladi, ko'rishadi, so'rashadi, hol-ahvol so'raydi. Shunisi xarakterliki, ta'ziyaga borgan chog'da ham ana shunday samimiyatli qabulni his qilamiz.

Muloqotning yana bir muhim vazifasi u odamni u yoki bu faoliyatga hozirlaydi, ruhlantiradi. Odamlar guruhidan uzoqlashgan, ular nazaridan qolgan odamning qo'li ishga ham bormaydi, borsa ham jamiyatga emas, balki faqat o'zigagina manfaat keltiradigan ishlarni qilishi mumkin. Masalan, ko'plab tadqiqotlarda izolyatsiya, ya'ni odamni yolg'izlatib qo'yishning uning ruhiyatiga ta'siri o'rganilgan. Masalan, uzoq vaqt termokamerada bo'lgan odamda idrok, tafakkur, xotira, hissiy holatlarning buzilishi qayd etilgan. Lekin ataylab emas, taqdir taqozosi bilan yolg'izlikka mahkum etilgan odamlarning maqsadli faoliyatlar bilan o'zlarini band etishlari u qadar katta salbiy o'zgarishlarga olib kelmasligini ham olimlar o'rganishgan. Lekin baribir har qanday yolg'izlik va muloqotning yetishmasligi odamda muvozanatsizlik, hissiyotga beriluv-chanlik, hadiksirash, xavotirlanish, o'ziga ishonchsizlik, qayg'u, tashvish hislarini keltirib chiqaradi. Shunisi qiziqki, yolg'izlikka mahkum bo'lganlar ma'lum vaqt o'tgach, ovoz chiqarib, gapira boshlasharkan. Bu avval biror ko'rgan yoki his qilayotgan narsasi xususidagi gaplar bo'lsa, keyinchalik nimagadir qarab gapiraverish ehtiyoji paydo bo'lar ekan. Masalan, bir M.Sifr degan olim ilmiy maqsadlarini amalga oshirish uchun 63 kun g'or ichida yashagan ekan. Uning keyinchalik yozishicha, bir necha kun o'tgach, u turgan yerda bir o'rgimchakni ushlab oladi va u bilan dialog boshlanadi. "Biz, deb yozadi u shu hayotsiz g'or ichidagi tanho tirik

mavjudotlar edik. Men o'rgimchak bilan gaplasha boshladim, uning taqdiri uchun qayg'ura boshladim...”.

Shaxsning muloqotga bo'lgan ehtiyojining to'la qondirilishi uning ish faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi. Odamlar, ularning borligi, shu muhitda o'zaro gaplashish imkoniyatining mavjudligi fakti, ko'pincha, insonning ishlash qobiliyatini ham oshirarkan, ayniqsa, gaplashib o'tirib qilinadigan ishlar, birgalikda yonma-yon turib bajariladigan operatsiyalarda odamlar o'z oldida turgan hamkasbiga qarab ko'proq, tezroq ishlashga kuch va qo'shimcha iroda topadi. To'g'ri, bu hamkorlikda o'sha yonidagi odam unga yoqsa, ular o'rtasida o'zaro simpatiya hissi bo'lsa, unda odam ishga “bayramga kelganday” keladigan bo'lib qoladi. Shuning uchun ham amerikalik sotsiolog hamda psixolog Jon Moreno asrimiz boshidayoq ana shu omilning unumdorlikka bevosita ta'sirini o'rganib, sotsiometrik texnologiyani, ya'ni so'rovnoma asosida bir-birini yoqtirgan va bir-birini inkor qiluvchilarni aniqlagan va sotsiometriya metodikasiga asos solgan edi.

Shaxslararo munosabatlar harakat qismi o'zaro ta'sirlar va uning kontekstida ham ko'rib chiqiladi. Shaxslararo munosabatlar psixologiyasi tajribali, shaxslar o'rtasidagi munosabatlarning turli darajalarida amalga oshiriladi. Ular o'zaro ta'sir qiluvchi shaxslarning turli xil hissiy holatlariga, shuningdek, ularning psixologik xususiyatlariga asoslanadi. Ba'zida shaxslararo munosabatlar hissiy, ekspressiv deb ataladi. Shaxslararo munosabatlarning rivojlanishi yosh, jins, millat va boshqa omillar bilan belgilanadi. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda ancha kichikroq ijtimoiy doiraga ega. Ular o'zini oshkor qilish, o'zlari haqidagi shaxsiy ma'lumotlarni boshqalarga etkazish uchun shaxslararo muloqotga muhtoj. Bundan tashqari, ayollar ko'proq yolg'izlikdan shikoyat qiladilar. Ular uchun shaxslararo munosabatlarda eng muhim xususiyatlar qayd etilgan va erkaklar uchun ishbilarmonlik fazilatlarini muhimdir.

Dinamikadagi shaxslararo munosabatlar quyidagi sxema bo'yicha rivojlanadi: ular paydo bo'ladi, mustahkamlanadi va ma'lum bir etuklikka erishadi, keyin ular asta-sekin zaiflasha oladi. Shaxslararo munosabatlarning rivojlanish dinamikasi

quyidagi bosqichlardan iborat: tanishuv, hamrohlik va do'stlik. Shaxslararo munosabatlarning rivojlanish mexanizmi - bu bir shaxsning boshqa shaxsning tajribasiga munosabati. Qishloq joylarga qaraganda, shahar sharoitida shaxslararo aloqalar eng ko'p bo'lib, tez boshlanadi va tezda uziladi.

Bolalikdan boshlab, ma'lum bir madaniyatga tegishli bo'lgan atrofdagi odamlar, narsalar, hodisalar minglab ko'rinmas yo'llar bilan odamga standart ma'noga ega bo'lgan "o'z-o'zidan ravshan" standart holatlarning butun tarmog'ini kiritadi. Turli shakllarda bu tarmoq inson shaxsi tuzilishiga majburiy ravishda kirib boradi, u dunyoga qaraydi va dunyoni idrok etish va talqin qilish stereotiplari panjarasi ortida o'tirgandek tushunadi. Bu nafaqat ma'lum bir madaniyatning xususiyatlariga, balki inson o'sgan oilaning xususiyatlariga ham tegishli. Ushbu ijtimoiy va oilaviy (+ tasodifiy) stereotiplar boshqa odamni tushunish uchun to'siq va ayni paytda zarur shartni ifodalaydi. Uni bu to'siqlar ortida ko'rish qiyin. Ammo agar siz ularni ko'rmasangiz va tushunmasangiz, o'zingizni ko'rasiz: o'zingizning xususiyatlaringiz (o'zgartirilgan shaklda, boshqasiga tegishli). Shunday qilib, bu "hujayra" nafaqat aralashibgina qolmay, balki tarkibga barqarorlikni ham beradi, go'yo muloqotda individual o'zboshimchaliklarning noaniqligini kamaytiradi. Muloqotdagi eng muhim amaliy masala ochiqlikdir. Ochiqlik so'zlovchining samimiyligi sifatida emas, balki boshqasini ochiq fikr bilan idrok etish qobiliyati sifatida: u etkazmoqchi bo'lgan narsaga ochiq bo'lish. O'zini monarx sifatida tasavvur qilish, u o'zi xohlagan va tushunganidek, muloqotda ko'rlikka va munosabatlarda primitivizmga olib keladi. Yuqori muloqot madaniyati sizni to'g'ri tushunishingizga ishonch beradi. Ijtimoiy qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini buzgan odam o'z xatti-harakatining ma'nosini ochish vazifasi bilan boshqa odamlarning ruhiyatiga "yuklaydi".

Aloqa jarayoniga munosabati bo'yicha odamlar quyidagilarga bo'linadi *ochiqko'ngil va uyatchan*. F.Zimbardo uyatchan odamlarni maxsus tadqiq qilgan va bu xususiyatni o'zining "Uyatchanlik" kitobida batafsil bayon qilgan. "Uyatchan bo'lish" - "ehtiyotkorlik, tortinchoqlik va ishonchsizlik tufayli muloqot qilish qiyin" odam bo'lishni anglatadi. Uyatchan odam "ba'zi odamlar va narsalar bilan

muloqot qilishdan qochadi".Uyatchanlik insonni tanadagi eng jiddiy kasallikdan kam bo'lmagan holda nogironlikka olib keladigan ruhiy kasallik bo'lishi mumkin. Uning oqibatlari dahshatli bo'lishi mumkin.Uyatchanlik sizni yangi odamlar bilan tanishish, do'stlar orttirish va potentsial yoqimli tajribalardan zavqlanishingizga xalaqit beradi.Bu odamni o'z fikrini bildirishdan va huquqlarini himoya qilishdan saqlaydi.Sizning uyatchanligingiz boshqalarga sizning shaxsiy qadringizni qadrlashiga to'sqinlik qiladi.Bu o'z-o'ziga va xatti-harakatga ortiqcha e'tiborni kuchaytiradi.Uyatchanlik aniq fikrlashni va samarali muloqot qilishni qiyinlashtiradi.Uyatchanlik odatda salbiy yolg'izlik, tashvish, tushkunlik hissi bilan birga keladi.

Shunday qilib, muloqot odamlarning jamiyatda o'zaro hamkorlikdagi faoliyat-larining ichki psixologik mexanizmini tashkil etadi. Qolaversa, hozirgi yangi demokratik munosabatlar sharoitida turli ishlab chiqarish qarorlarini yakka tartibda emas, balki kollegial – birgalikda chiqarish ehtiyoji paydo bo'lganligini hisobga olsak, odamlarning muomala madaniyati va muloqot texnikasi mehnat unumdorligi hamda samaradorlikning muhim omillaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T., 2001.
2. "Psixologiya" Uch. T-2. "Prospekt". Moskva – 2004.
3. Vedenskaya L.V, Pavlova L.A. Delovaya retorika: uchebnoe posobie dlya vuzov. – M.: IKS "MarT", 2004. – 512 s.
4. Nemov R.S. Prakticheskaya Psixologiya Poznanie sebya: Vliyanie na lyudey: Posobie dlya uch-sya-M:Gumanit. Izd. Sentr VLADOS, 2003. – 320 s.
5. www.psycho.all.ru.
6. www.psychology.net.ru.